

SZINKRONTOLMÁCSOLT SZÖVEGEK IDŐVISZONYAINAK KIMUTATÁSA A GYAKORLATSZERZÉS FÜGGVÉNYÉBEN

TÓTH ANDREA

Dunaújvárosi Főiskola, Nyelvi Intézet
2400 Dunaújváros, Kallós Dezső u. 1.
tothand@mail.duf.hu

Kivonat: Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen hatással van a gyakorlatszerzés a szinkrontolmácsolási beszédprodukciónak időviszonyaira, vagyis a célnyelvi szöveg beszéd- és szünetegységeire. A dolgozat első része a beszédprodukciónak a folyamatot tekintve át röviden, majd a beszéd-szünetek típusait, valamint a beszédprodukciónak a folyamatban betöltött szerepüket ismerteti. A második részben ismertetésre kerül a vizsgálat korpuszát két angol-magyar irányú szinkrontolmácsolási gyakorlat képezi. A rögzítések között eltelt idő egy év. Az első szinkrontolmácsolási korpusz a vizsgálatban részt vevő tolmácsolókatok tanulmányainak kezdetén került rögzítésre, a második felvétel pedig a záróvizsgán készült. E két korpuszban kimutatható beszéd- és szünetegységek összehasonlítása megfelelő alapot szolgáltat a kiinduló kérdés megválaszolására. A vizsgálat során felállított munkahipotézisem szerint a szinkrontolmácsolás szövegekben a célnyelvi szünetegységek időtartama és előfordulási gyakorisága a gyakorlatszerzés következtében csökken. E jelenség kimutatása kétszatos digitális szinkrontolmácsolási korpusz elemzése alapján történik.

Kulcsszavak: gyakorlatszerzés, időviszony, beszédegység, szünetegység, digitális korpuszelemzés.

1. A spontán beszéd tervezési folyamatai

A spontán beszéd folyamatot minden esetben a közlésre szánt gondolat megtervezése, valamint annak nyelvi formába öntése előzi meg (Levelt in: Gósy 1999). Ez a két folyamat legtöbbször közel egy időben zajlik, ilyenkor a beszélő nincs is tudatában a kétféle folyamatnak.

A mindennapi beszélgetéseink során nincs sem idő, sem mód arra, hogy a beszéd folyamatot megelőző nyelvi tervezést állandóan újragondoljuk, vagy egyes esetekben korrigáljuk. Ebből adódóan a tervezés és a kivitelezés nem mindig állnak összhangban (Gósy 1999).

A spontán beszéd megkezdése előtt lezajló nyelvi tervezés makrofolyamatai során a beszélő nagy vonalakban behatárolja, hogy mit is kíván közölni, milyen céllal, milyen elvárásokkal (Gósy 1999). Vagyis ebben a tervezési szakaszban még nincsen szó részletek átgondolásáról, a tervezés leginkább képi formában történik.

„A mikrotervezés során a beszélő az egyes beszédaktusokat nyelvi formába teszi, megkezdi a lexikai egységek válogatását a mentális lexikonból, és bizonyos időrendet tervez meg az elhangzásra vonatkozóan” (Gósy 1999: 43).

2. A beszédprodukción folyamat

A beszédprodukción modellek tekintetében a mai kutatások még nem foglaltak állást egyöntetűen egyetlenegy modell mellett sem. Jóllehet, bármelyik modelltől is legyen szó, a különböző nyelvi szinteknek megfelelő tervezési, kivitelezési, mikro- és makroméretű műveletek kérdése nem kerülhető meg (Gósy 1999). A legtöbb modell (pl. Dell 1986, Garrett 1976, Levelt 1989) a következő feldolgozási szinteket különbözteti meg: (1) az úgynevezett preverbális üzenet előkészítésének, más szóval: a konceptuális reprezentációk létrehozásának szintjét, (2) a grammatikai kódolás szintjét, amely a szándékolt megnyilatkozás szintaktikai strukturáját határozza meg, (3) a fonológiai kódolás és (4) az artikuláció szintjét.

A beszéd létrehozásának dinamikus aspektusa szerint a közlésre szánt gondolat megjelenése után először a makro-, majd a mikroszemantikai tervezés történik meg. A szintaktikai komponensbe a közlésre szánt üzenet egyre kisebb része jut, tudniillik az – részekre bontva – szimultán van jelen a beszélő tudatában. A többé-kevésbé megformált közlendő végül az artikulációs kivitelezési szakaszba jut, ahol az artikuláció folyamata közben a további részek szemantikai és szintaktikai tervezése folyik.

3. A beszédszünetek szerepe a beszédprodukción folyamatban

A beszédszünetek mind a beszédprodukción, mind pedig a beszédmegértés szempontjából lényegesek. A beszédprodukciónban biztosítják (1) az artikulációhoz szükséges levegőmennyiséget, (2) elősegítik a közlés értelmi szegmentálását, (3) szolgálják a nyelvbtlások, hibák feloldását, valamint (4) biztosítják a mentális lexikonból történő keresési idő kitöltését. A beszédszünetet definiálhatjuk a beszéd folyamatban előforduló olyan néma vagy jellel kitöltött beszédkimaradásnak, amely független a beszédhangok képzésétől (Gósy 2004). Jóllehet, a szünetek száma, ill. időtartama egyén- és szituációfüggő, legrövidebb időtartamának általánosan elfogadott értéke: 100 ms vagy annál hosszabb időtartam. A beszédszünetek fontos szerepet töltenek be a beszédtervezés mikro- és makrofolyamataiban, ugyanis a beszélők alkalmazzák a nyelvre jellemző megakadások – beleértve a szünetek – funkcióit, illetőleg használatukat.

Az 1. táblázat a beszédszünetek típusait foglalja össze, amelyeket két nagy csoportba sorolunk: a *néma szünetek* és a *megakadásjelenségek* csoportjába. A néma szünetek további két alcsoportra oszthatóak, nevezetesen a *kommunikatív* és a *nem-kommunikatív* szünetekre, vagyis a beszédben előfordulhatnak olyan szünetek is, amelyek kommunikatív funkciót töltenek be.

A forrásnyelvi szöveg utáni néhány másodperces lemaradás (*időbeli eltolódás / time lag*) a szinkrontolmácsolás folyamatában szükségszerű, azonban értelmezhető egyfajta retorikai eszközként is, amelynek funkciója a hallgatóság figyelmének felkeltése a beszéd megkezdésekor.

Az *értelmi szegmentálást* szolgáló szünetek grammatikai egységek határára fordulnak elő. Ezek egyrészt a beszélő számára biztosítják az artikulációhoz szükséges levegőmennyiséget, másrészt a hallgatót segítik a szöveg szintaktikai strukturájának megértésében. A szünetek időtartamát az is befolyásolja, hogy azok a mondaton belül vagy annak végén helyezkednek el; az előbbi értelemszerűen rövidebb, mint az utóbbi.

A retorikai vagy más néven *hatásszünetek* nem tekinthetők megakadásoknak, ugyanis konkrét kommunikációs szerepük van a közlésre szánt üzenetben: az utánuk következő szavaknak adnak hangsúlybeli többletet. A kommunikatív funkciót betöltő retorikai szünetek szakmai diskurzusban fordulnak elő gyakrabban, míg a megakadások a spontánbeszédben vannak jelen túlnyomó többségben. Az utóbbiak lehetővé teszik, hogy bepillantást nyerjünk a nyelvi tervezés mikro- és makrofolyamataiba, valamint jelzik a beszédtervezés és -kivitelezés összehangolatlanságát.

1. sz. táblázat
A beszédsszünetek csoportosítása

Beszédsszünetek		
Néma szünetek		Megakadások
Kommunikatív szünetek	Nem-kommunikatív szünetek	Kitöltött szünetek, zöngétlen zárhangok zárfelpattanását megelőző néma fázisok ¹ , magánhangzó vagy mássalhangzó nyújtások
Időbeli eltolódás (fülszáj ívhossz)	Hezitációs szünetek (nem-grammatikai szünetek)	Közbevetett mondatok (javítási szándékot jelző szünetek)
Értelmi szegmentálás		Közlésmegszakítás: ismétlés, változtatás, újraindítás
Retorikai szünetek (grammatikai és nem-grammatikai szünetek)		

4. Szinkrontolmácsolási korpusz vizsgálata

4.1. A vizsgálat célja

A témával kapcsolatban elvégzett vizsgálat célja az volt, hogy kimutassa, milyen hatással van a gyakorlatszerzés a szinkrontolmácsolási beszédprodukciónak időviszonyaira, azaz a célnyelvi beszéd- és a szünetegységek váltakozására, ill. azok időtartamára.

A vizsgálat során felállított munkahipotézisem szerint a szinkrontolmácsolás szövegekben a célnyelvi szünetegységek időtartama és előfordulási gyakorisága a gyakorlatszerzés következtében csökken.

4.2. Anyag és módszer

A tanulmányban ismertetésre kerülő vizsgálat korpuszát két angol-magyar irányú szinkrontolmácsolási gyakorlat képezi, amelyek rögzítése között eltelt idő 1 év.

Az első szinkrontolmácsolási korpusz – amelynek címe *The worthless Ivy League?* – a vizsgálatban részt vevő tolmácsolók tanulmányainak kezdetén,

¹ Ezek a szünetek a beszédhangok részét képezik. Időtartamuk akár a valós szünetekkel megegyező lehet (Gósy 2004).

2007-ben került rögzítésre, a második felvétel pedig – amelynek címe *Five Years on Food Safety in Europe* – 2008-ban, a záróvizsgán készült. A 2007-ben készült felvétel időtartama közel 1 óra (52'38''), míg a 2008-ban rögzített beszédanyag megközelítőleg 40 perc (39'21'').

A korpusz 7 tolmácsolható, közülük 6 nő és 1 férfi (átlagéletkoruk 25,6 év) szinkrontolmácsolási teljesítménye.

A kétsatomás digitális korpusz elemzéséhez szükséges méréseket a Praai 4.6.06 szoftverrel végeztem el.

5. Eredmények

A 2. táblázat a forrásnyelvi (FNYSZ) és a célnyelvi szövegekben (CNYSZ₁₋₇) mért beszéd- és szünetegységek időtartamait mutatja másodpercben megadva, valamint a szünetek teljes korpuszra vetített arányát százalékban feltüntetve.

Ha összehasonlítjuk a 2007-ben és a 2008-ban rögzített célnyelvi szövegek időtartamát, láthatjuk, hogy a 2008-as szövegek időtartamai között mindössze pár másodperces eltérések tapasztalhatóak, míg a 2007-es szövegekben nagyok az egyéni eltérések. Az eredményekből az is jól látható, hogy az egy évvel később rögzített beszédanyagban a célnyelvi szövegekben kimutatott szünetarány jóval kisebb értékeket mutat, jóllehet a forrásnyelvi szövegben közel azonos a szünetek teljes korpuszra vetített aránya.

A 2007-es beszédanyagban a célnyelvi beszédszünetek teljes korpuszra vetített aránya 56%-tól 78%-ig terjed, míg a 2008-as korpuszban 33%-tól 41%-ig. A forrásnyelvi szövegben ezen egységekhez tartozó értékek 49% (2007) és 47% (2008).

2. sz. táblázat

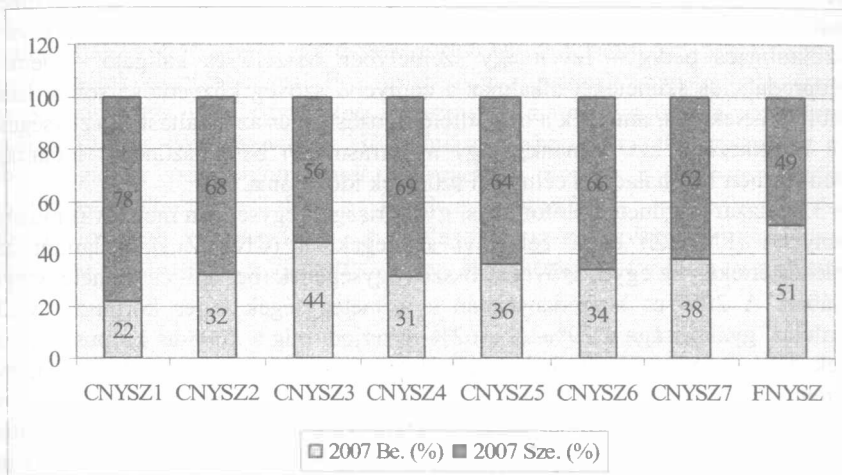
Összefoglaló táblázat: a szünet- és a beszédegységek időtartama

	Teljes korpusz időtartama (sec)		Beszédegységek (sec)		Szünetegységek (sec)		A szünetek teljes korpuszra vetített aránya (%)	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
CNYSZ ₁	452	298	99	192	353	106	78	35
CNYSZ ₂	444	296	143	176	301	120	68	40
CNYSZ ₃	439	296	194	199	246	97	56	33
CNYSZ ₄	449	297	139	178	311	119	69	40
CNYSZ ₅	465	298	169	175	296	123	64	41
CNYSZ ₆	445	294	151	191	294	103	66	35
CNYSZ ₇	448	298	170	183	277	115	62	38
FNYSZ	437	286	221	151	216	135	49	47

Az 1/a. ábra a 2007-ben felvett korpusz beszéd- és szünetegységei teljes időtartamának százalékos megoszlását mutatja, míg az 1/b. ábra a 2008-ban rögzített beszédanyag időviszonyait illusztrálja. A diagramokon ezen egységek százalékos arányai elkülönítve láthatóak.

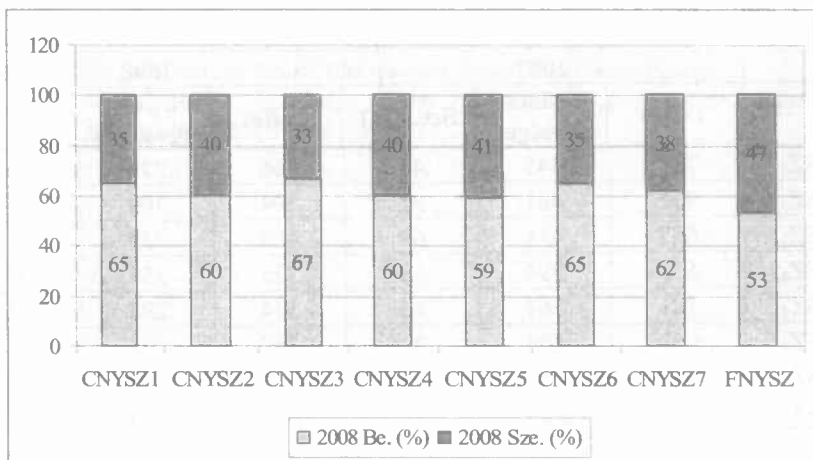
1/a. sz. ábra

A beszéd- és a szünetegységek százalékos megoszlása (2007)

1/b. sz. ábra

A beszéd- és a szünetegységek százalékos megoszlása (2008)

Ha összehasonlítjuk a két beszédanyagot, láthatjuk, hogy a 2007-ben rögzített korpuszban a szünetek összidőtartamának százalékos megoszlása – az összes célnyelvi szöveg esetében – jóval magasabb értéket mutat, mint a forrásnyelvi szövegben tetten érhető szünetarány. A 2008-ban felvett szinkrontolmácsoltszövegekben regisztrált beszédészünetek összidőtartamának teljes korpuszra vetített aránya azonban magasabb, mint a forrásnyelvi szövegben kimutatott szünetarány. Vagyis az 1 évvel később rögzített beszédanyagban – feltehetően a gyakorlatszerzés, a hatékonyabb figyelemmegosztás, egyes (rész)kézségek automatizálódása

eredményeképpen – csökkent a beszédszünetek össziđótartama. Ez egyrészt igazolni látszik a kiinduló feltevés azon részét, miszerint a szinkrontolmácsoló szövegekben a célnyelvi szünetegységek időtartama (a gyakorlatszerzés következtében) csökken, másrészt meglepő eredményt tükröz, ugyanis a forrásnyelvi beszédszünetek össziđótartamánál is alacsonyabb értéket mutat a célnyelvi szünetek aránya. A szinkrontolmácsoló pedig – lévén egy személyben beszélő és hallgató – nemcsak beszédprodukciós szüneteket alkalmaz a célnyelvi szöveg közvetítése során, hanem további szüneteket is, amelyek a beszédfeldolgozáshoz és az átváltáshoz szükségesek. Ebből következően azt váránk, hogy a forrásnyelvi beszédszünetek időtartamát minden esetben meghaladja a célnyelvi szünetek időtartama.

A 3. táblázat a szünetek előfordulási gyakoriságát (egységben megadva) mutatja a forrásnyelvi (FNYSZ) és a célnyelvi szövegekben (CNYSZ₁₋₇), valamint azok százalékos értékeit az egyes szövegek összes egységének (beszéd- és szünetegységek) arányában. A 2007-es beszédanyagban a szünetegységek teljes korpuszra vetített előfordulási gyakorisága a 29%-tól a 62%-ig terjed, míg a 2008-as korpuszban ezen értékek 47% és 53% között helyezkednek el. A táblázatban szereplő eredmények egyértelműen megmutatják, hogy az eltérő időben rögzített szinkrontolmácsoló szövegeknek a felében tapasztalható szignifikáns különbség a beszédszünetek előfordulási gyakoriságában tekintetében. Tehát a várt eredmények – miszerint a gyakorlatszerzés következményeként csökken a beszédszünetek előfordulási gyakorisága – nem látszanak egyértelműen teljesülni.

3. sz. táblázat
A szünetegységek előfordulási gyakorisága

	2007			2008		
	Teljes	Szünet- egységek	Sze. (%)	Teljes	Szünet- egységek	Sze. (%)
CNYSZ ₁	725	345	48	566	270	47
CNYSZ ₂	871	481	55	594	309	52
CNYSZ ₃	667	411	62	460	239	52
CNYSZ ₄	679	394	58	325	159	49
CNYSZ ₅	781	363	46	574	293	51
CNYSZ ₆	692	405	29	384	204	53
CNYSZ ₇	708	361	51	561	287	51
FNYSZ	398	147	37	814	270	33

Összegzés

Jelen tanulmány a szinkrontolmácsolási beszédprodukció időviszonyainak vizsgálatát tűzte ki célul, azaz a célnyelvi beszéd- és szünetegységek időtartamának, illetve azok előfordulási gyakoriságának kimutatását, és arra kereste a választ, hogy milyen hatással van a gyakorlatszerzés a szóban forgó jelenségre.

A dolgozat első részében röviden áttekintettük a spontán beszéd tervezési, illetve beszédprodukciós folyamatait, a beszédszünetek szerepét. A beszédszünetek típusait

tekintve két nagy csoportot különítünk el: a néma szünetek és a megakadás-jelenségek csoportját.

A dolgozatban ismertetett vizsgálat csak a néma szünetek időtartamával és előfordulási gyakoriságával foglalkozott. A vizsgálat eredményei alapján megállapítható volt, hogy az egy évvel később készített beszédanyagban csökkent a beszédszünetek összeitartama. Ezt feltehetően a gyakorlatszerzés, a hatékonyabb figyelemmegosztás, ill. egyes (rész)kézségek automatizálódása eredményezte. Mindazonáltal a beszédszünetek előfordulási gyakorisága tekintetében az eltérő időben rögzített szinkrontolmácsoló szövegeknek csupán a felében mutatkozott szignifikáns különbség. Tehát a kiindulási feltevés – miszerint a vizsgált szinkrontolmácsoló szövegekben a célnyelvi szünetegységek időtartama és előfordulási gyakorisága a gyakorlatszerzés következtében csökken – csak részben igazolódott.

Irodalom

- Dell, G. S. 1986. A spreading activation theory of retrieval in language production. *Psychological Review*. Vol 93. No 3. 283-321.
- Garrett, M. F. 1976. Syntactic processes in language production. In: R. J. Wales & E. Walker (eds.) *New Approaches to Language Mechanisms*. Amsterdam: North Holland. 231-256.
- Gósy M. 1999. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina.
- Gósy M. 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Levelt, W. J. M. 1989. *Speaking. From Intention to Articulation*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.